

ségekkel kell leszámolni. De ahogyan a csehszlovákiai magyar költészet számára valóságos megújulást jelentett *Fábry Zoltán* kemény bírálata, az *Antisematizmus* — egy jugoszláviai magyar kritikus objektív értékelése is hasonló eredményekkel járhatna.

E. Fehér Pál

LABDAJÁTÉK

(avagy: még egyszer a *Mai magyar költők antológiájáról*)

TORMA DÉNES

1.

Nehéz a magyarázkodás — érzi ezt E. Fehér Pál is, e sorok írója is. Nem véletlen tehát, hogy amikor E. Fehér Pál az *Élet és Irodalom* című hetilapban írásunkra válaszolni készült, szakított az ilyen természetű munka hagyományos módjával, és egy másik, még inkább hagyományos válfajához nyúlt: a támadáshoz. Labdajáték az írása; robbanjon az „ellenség” fedezékében a neki szánt gránát, minden katona tanulta ezt, még egyszer visszadobni úgyszincs már mód. Elintéztük-e ezzel a kérdést? Aligha. Vitánk ellenére ugyanis a jelzett antológia kapcsán felmerült kérdések továbbra is időszerűek, sőt ebben a pillanatban nyíltabb és kiélezettebb formában vehetők fel, mint ahogy E. Fehér Pál és Garai Gábor antológiája tavaly felvetette. Bár ez az írás sem fogja megoldani a kérdést, nem fogja megváltoztatni sem E. Fehér Pál irodalomszemléletét, sem pedig a jugoszláviai magyar irodalomról kialakult véleményt. Ezt a munkát az időre kell bízunk, amely sziklaszilárdabbnak hitt elveket is kikezdett már. A felkínálkozó példák is ezt bizonyítják, ha irodalomról, irodalmi értékekről és irodalomszemléletről van szó, hiszen E. Fehér Pálnak pl. Sinkó Ervinről sem volt egykor ily kategorikusan pozitív véleménye, mint most vitatott cikkében.

2.

E. Fehér bevonja a *Híd* irodalompolitikáját is a válaszába, mondván: van-e joga egy folyóiratnak egyoldalúsággal vádolni egy antológiát, amikor maga is egyoldalú irodalompolitikát valósít meg, mint ahogy az a *Híd*-ből „kikövetkeztethető”? Mert a *Híd* nyilvánvalóan „egyoldalú” mind a magyarországi szerzők, mind pedig a világirodalom megválasztásában. A magam részéről ebben nem látok problémát, de érvet sem egy antológia egyoldalúsága mellett, még kevésbé elvesztését annak a jognak, hogy egy antológia egyoldalúságait bírálhassuk.

Észleleteim szerint ugyanis a *Híd* nem „egyetemes” irodalmi folyóirat, s ilyen követelményekkel senki sem fordult még feléje, így nem kötelezi programja arra sem, hogy a világ- és a magyar irodalom min-

den színét és virágát szerepeltesse. Ám, meggyőződésem szerint kötelezi ez az antológia-szerkesztőt, ha címül ezt írja könyve fölé: *Mai magyar költők antológiája*.

Itt, ezen a ponton ugyanis már az „egyetemes magyar irodalom” fogalma merül fel, s nemcsak nekem, de bárkinek jogában áll számon kérni éppen ezt az egyetemességet, különösen akkor, ha a kötet sugallta terv is ezt mutatja. Ha pedig ez a törekvés csak részben valósulhatott meg, akkor számat kell adni arról is. Megengedem, ha nem közvetlenül, de közvetve, az előszó is, a válogatás szempontjai is sejteni engedik az okokat. Csakhogy ezek az okok esetenként mások és mások. A „nyugatinak” nevezhető emigráns magyar líra kérdése nyilván az emigrációhoz való általános politikai viszonyulás körébe tartozik, a szovjetunióbeli magyar költészet kapcsán talán még elhihető, hogy „nem produkált olyan életműveket, melyek az egyetemes magyar líra egészéhez mérhetőek lennének”, de erősen kételkednem kell, amikor E. Fehér Pál ugyanezt a jugoszláviai magyar költészetre is vonatkoztatja. Hozzászólásomnak ugyanis éppen az volt a lényege, hogy más, nem irodalmi szempontok is közrejátszottak ama bizonyos „apartheid” érvényesülésében. „Ezek a költők jószereivel igazodnak az egyetemes magyar irodalom eredményeihez és gondjaihoz. Ha József Attila iránymutató erejét konstatáltuk nálunk, úgy ez Romániában vagy Csehszlovákiában is igaz” — olvasom újra E. Fehér Pál utószavában. S ez a mondat természetesen a kiegészítést: „... de nem a jugoszláviai magyar költészetben...” Elsősorban talán azért, mert egyetlen jugoszláviai magyar költő sem szerepel a gyűjteményben. S hogy itt kell, ebben a mozzanatban keresnünk az okot, arra a csehszlovákiai magyar lírát bemutató válogatás figyelmeztethet elsősorban. Nem jellemző-e, hogy cikkünkre írt megjegyzésében E. Fehér Pál nyugodt lélekkel csak Forbáth Imrére hivatkozik, s a romániai magyar költészet kapcsán is megelégszik a „többeké” kifejezéssel, holott (ha jól számoltam) csak eggyel több költőt szerepeltet, mint a csehszlovákiaiából. Újabb s tüzetesebb, glosszája nyomán végzett tanulmányozásunk sem mutat mást, mint amit az E. Fehér Pál által megkérdőjelezett cikkünkben mondtunk a *Mai magyar költők antológiájáról* — a jugoszláviai magyar költészettel kapcsolatban. Sőt arra csábít bennünket, hogy felvessük ama bizonyos „egyetemeség” kérdését is, mert az a benyomásunk, hogy E. Fehér Pál utószavában elveszett ennek a fogalomnak valódi tartalma. Éppen ezért tünődöm, tulajdonképpen mit is jelent „jószereivel igazodni az egyetemes magyar irodalom eredményeihez és gondjaihoz”, s töpregek: érzékeli-e E. Fehér Pál annak a ténynek a dialektikáját, hogy nemcsak magyarországi magyar irodalom létezik ma már, hanem „a magyar nyelvterület peremvidékén” még négy magyar irodalom, azonkívül pedig szerte Európában egy ötödik is?

3.

Valódi kérdésünkhöz térve, feltehetjük: a jugoszláviai magyar költészet valóban azért maradt ki az antológiából, mert „nem produkált olyan életműveket, melyek az egyetemes magyar líra egészéhez mérhetőek lennének”?

Kijelentése olyan kategorikus, hogy szinte nincs ellene apelláta — gondolhatja az olvasó. S valóban, vitánkat csak akkor tudnánk a valló-ságnak megfelelő végkövetkeztetéssel lezárni, ha az irodalomban is létezne olyan mérce, amivel minden sorozó bizottság rendelkezik, s a költők felsorakoztatásával azt mondhatnánk: ez megüti a mércét, ez nem, te könnyűnek találtattál, te pedig költő vagy. Ilyen csodaméterrel azonban sem E. Fehér Pál nem rendelkezik, ki azt mondja, hogy a jugoszláviai magyar költészet nem sokat ér, sem én, aki azt akarja elhíttetni E. Fehér Pállal és a *Híd* olvasóival, hogy E. Fehér Pálnak nincs igaza, ha esztétikai a mércéje s valóban körülnézett a jugoszláviai magyar költészetben, ugyanis találnia kellett volna legalább 2—3 olyan életművet, amelyet jószerivel és nyugodt szívvel felvehetett volna a „mai magyar költészetbe”.

A probléma nem E. Fehér igényéből, hanem érvényesítéséből ered. Mert ha a kritérium nem kevesebb, mint az „egyetemes magyar líra egésze”, akkor miért csak a jugoszláviai magyar költészet megítélésében érvényes, s miért nem érvényesül a magyarországi magyar költészetben is? Vajon az egy, két, három verssel szereplő költők műve kiállja-e ennek az „egyetemességnek” a próbáját? S ha érvényesül ez a szempont az antológiában, nem kellett volna-e összesen is csak öt vagy hat nevet szerepeltetni?

Más kérdés, hogy egyáltalán szempont-e az „egyetemes magyar líra egészéhez” való mérhetőség? Nem kell-e még a legnagyobbak művének is összeroppannia, semmivé válnia, ha hét évszázad lírai természetét állítjuk szembe vele (ha az egyetemességet függőleges metszetében nézzük), vagy a mai líra változataival (egy vízszintes metszet nyomán) szembe-sítjük? Vagy pusztán azt jelenti, hogy „vers” legyen a vers, hogy a költészet benyomását keltse az a bizonyos költői életmű, hogy felvé-tessék az antológiába? Akkor pedig ismét csak szerepelnie kellett volna a jugoszláviai magyar költészetnek is.

Akármilyen úton indulunk is el, oda kell kilyukadnunk, hogy akad a mai jugoszláviai magyar lírában néhány olyan teljesítmény, amely-nek szerepelnie kellett volna egy olyan antológiában, amely az egye-temesség igényével készült. S hogy mégsem szerepel, ennek nyilván-valóan nem esztétikai természetű okai vannak, mint ahogy E. Fehér el akarja híttetni, és ebből keletkezett az a viszonyulás, amit „apart-heidnek” neveztünk.

4.

E. Fehér Pál glosszája végén a következőt sugalmazza: kereskedjete-k a magatok portáján, teremtsétek ott rendet, s ne avatkozzatok a ma-gyar irodalom belügyeibe. Képmutatóan sajnálkozik irodalmi és egyéb „közállapotaink” fellett, megtoldva „irodalmi” érveit ezekkel is. Ezt mondja pl.: „Vannak más problémák is. Nemcsak arról van szó, hogy az az antológia-szerkesztő, aki netán szükségét érezné jugoszláviai magyar költők szerepeltetésének, annak különféle adminisztratív aka-dályokon — például a szerzői jogok megszerzése nehezebb — is ke-resztül kell vágnia magát. De arról sem feledkezhetünk meg, hogy maga a jugoszláviai magyar irodalmi élet sem tisztázta még költőinek objektív értékeit, illetve az egyetemes magyar irodalomban elfoglalt

helyét. Ezt az értékelő munkát pedig elsősorban önmagukban kell elvégezniük — s ez talán hasznosabb foglalatosság lenne, mint különféle elméleteket kovácsolni arra, hogy vajon miért is maradtak ki ezek a költők? Egy ilyen munka sohasem könnyű. Hiszen illúziókkal, személyes érzékenységekkel kell leszámolni. De ahogyan a csehszlovákiai magyar költészet számára valóságos megújulást jelentett Fábry Zoltán kemény bírálata, az Antisematizmus — egy jugoszláviai magyar kritikus objektív értékelése is hasonló eredményekkel járhatna”.

A gúnyos fölénynek és lenézésnek a hangjaival búcsúzik tehát E. Fehér Pál a jugoszláviai magyar költészet problémájától. A gyanútlan olvasó azt hihetné, hogy atyai aggodalom és messzemenő jó szándék diktálta a fönti kioktató sorokat, holott egy Pilátus mossa csak kezeit, hogy sikerült elhárítania magától a szerinte kínos feladatot, és azt a jugoszláviai magyar kritikára hárítani, mondván: egyeztetek ti meg előbb, kik is „koszorús” költőitek, és azután jelentkezzetek majd. Addig nincsen szavatok az „egyetemes” magyar irodalomban sem.

Mert E. Fehér Pál az objektivitás oly sokat hangoztatott elvét lobogtatja meg az olvasó előtt, s úgy igyekszik feltüntetni, mintha a magyarországi magyar költészetben ezen a téren minden a legnagyobb rendben lenne, ott a költők „objektív értékei” már tisztázva volnának és meg lenne a helyük is az „egyetemes magyar irodalomban”. Nyilvánvaló azonban, hogy nem ez a helyzet. S ha nem látott akadályt a kelletően nem tisztázott és objektíven még fel nem mért vagy fel nem mérhető, illetve a rosszul felmért és túlértékelt költők antológiabeli szerepeltetésekor, miért akadály ez a jugoszláviai magyar költők esetében? De ugyanígy feltehetnénk a kérdést mind a csehszlovákiai, mind pedig a romániai irodalommal kapcsolatban is, s nem is alaptalanul.

Végezetül is oda kell jutnunk, ahonnan az antológiáról szóló első cikkünkben elindultunk: a tényhez, hogy egy antológiában, amely a mai magyar költészetet mutatja be, a jugoszláviai magyar költők ki-maradtak, s E. Fehér Pál glosszája ellenére is azt kell vallanunk, hogy nem pusztán esztétikai okai vannak ennek az „apartheidnek”. S hogy így van, azt az *Élet és Irodalom* egy másik száma is bizonyítja, amelyben az ugyancsak glosszaként megjelent írás a jugoszláviai magyar irodalmat mindenestül a jugoszláv irodalomnak ajándékozná. Tünetet keli látnunk tehát az ilyen megnyilatkozásban, s pusztán ezt regisztráltuk, annak reménye nélkül, hogy E. Fehér Pált, s azokat, akik úgy gondolkodnak, mint ő a jugoszláviai magyar irodalomról, meggyőzhajük nézeteink helyességéről. S mert nem ringattuk illúziókba magunk, így csalódnunk sem kellett. Fájdalmasan állapíthatjuk meg: sajnós, igazunk volt.